

Záběr z provedení opery J. J. Fuxe *Usmířená Juno*, foto Nadace barokního divadla zámku v Českém Krumlově/Libor Sváček

Johann Joseph Fux a *Giunone placata* v Českém Krumlově

Irena Veselá

Znovuobjevená opera *Usmířená Juno* vídeňského dvorního kapelníka Johanna Josepha Fuxe (1660–1741) zazněla v obnovené premiéře 3. června 2005 v prostorách zámeckého barokního divadla v Českém Krumlově. Představení se konalo v rámci mezinárodní teatrologické konference Svět barokního divadla, pořádané Nadací barokního divadla zámku v Českém Krumlově.

O hudebním životě na císařském dvoře ve Vídni za vlády Karla VI. (1711–1740) víme dnes již poměrně mnoho, avšak samotná hudební díla, která tam v tomto období vznikla, většinou stále ještě odpočívají zapomenuta v depozitářích archivů a knihoven. Jen málokdy se některému z nich podaří vyjít ze stínu zapomnění a zaladit uchu dnešního

posлуhače. Je proto vždy potěšující, když se některý hudební ansámbl odhodlá zařadit skladby vídeňského baroka do svého repertoáru. Tím více to platí o rozsáhlých hudebně-dramatických dílech, zvláště pokud jsou provedena scénicky a v autentickém prostředí. Nedávno tímto způsobem ožilo jedno z děl vídeňské provenience, provedené původně

roku 1725 přímo v okruhu císařské rodiny. Znovuobjevená opera, či spíše serenata, nese název *Giunone placata* (Usmířená Juno) a vyšla z pera vídeňského dvorního kapelníka Johanna Josepha Fuxe (1660–1741).

Za novodobým provedením *Giunone placata* stojí umělecký vedoucí souboru barokní hudby Hofmusici Ondřej Macek a koncertní mistryně Jana Spáčilová, kteří vyhledali partituru díla v Rakouské národní knihovně ve Vídni a připravili je k nastudování. Pod jejich vedením se soubor Hofmusici, který se pod původním názvem *Capella Accademica* věnoval v uplynulých letech provádění vybraných jevištních děl A. Vivaldiho, A. Scarlattiho a G. F. Händela, zaměřil v poslední době právě na znovuobjevování tvorby vídeňských dvorních skladatelů období vrcholného baroka, především J. J. Fuxe, A. Caldara a F. B. Contiho.

Giunone placata byla poprvé provedena ve Vídni 19. listopadu roku 1725 v den jmenin císařovny Alžběty Kristiny, manželky císaře Karla VI. Alžbětin svátek patřil mezi významné dny, které se u vídeňského dvora slavily každoročně a k nimž vždy neodmyslitelně patřilo také menší či větší operní představení. Autory těchto oper či serenat byli ve většině případů básníci a skladatelé se stálým angažmá u dvora (P. Pariati, A. Zeno, A. Caldara, F. B. Conti apod.). *Giunone placata* se v tomto směru poněkud vymyká zavedeným zvyklostem: pod text libreta se tentokrát nepodepsal žádný z vídeňských dvorních básníků, nýbrž ferrarský rodák Ippolito Zanelli, působící jako básník u vévodského dvora v Modeně. Libreto k této serenatě zůstalo jeho jediným dílem provedeným u císařského dvora. Také Johann Joseph Fux, byt císařský dvorní kapelník, nebyl obvyklým autorem hudebně-dramatických děl určených k oslavám jmenin Alžběty Kristiny – tohoto úkolu se ujímal většinou dvorní skladatel a teorbista Conti, případně také dvorní skladatelé Porsile a Reutter.

V souladu s příležitostí, ke které vznikla, je *Giunone placata* pojata jako hold vznešené oslavenkyni. V příběhu vystupují čtyři postavy antických bohů: hlavní hrdinka Juno (*Giunone*), její manžel a vládce bohů Jupiter (*Giove*), bohyně krásy Venuše (*Venere*) a božský posel Merkur (*Mercurio*). Jupitera doprovází sbor bohů (*Coro di Dei*) a Junonu sbor vánek (*Coro di Aurette*). Děj se odehrává v Jovově paláci. Námět díla čerpá z římské mytologie a Ippolito Zanelli jej podle vlastních slov převzal z Pausaniových *Cest po Řecku*. Bohyně Juno opustí svého manžela kvůli jeho čestným milostným pleškám a uchýlí se na zemi, do jednoho ze svých chrámů ve Stymfálu. Osamělý Jupiter touží stále více po své vzdálené manželce a neví si rady, jak by ji získal zpět. Na pomoc mu přichází Venuše a přesvědčí jej, aby k opětovnému získání Junony použil malé Isti: má předstírat, že se chce znovu oženit. Merkur zatím rozšíří na zemi falešnou zvěst o tom, že se Jupiter zamiloval do dcery říčního boha Ásopa a chce si ji vzít za manželku. Junonu tato zpráva znepokojí, má strach z případné ztráty jak manžela, tak postavení vládkyně bohů. Vrací se proto na nebe a chce se s Venušinou pomocí pokusit získat si Jova zpět svou krásou, avšak stále váhá mezi láskou k němu a uraženou hrdostí. Netuší, že ji

Jupiter skrytě pozoruje a nemůže se dočkat chvíle, až ji zase přivítá zpátky. Vzájemná láska však nakonec přece jen vítězí. Juno se před manželem pokoří, zamilovaný Jupiter přijímá svou manželku s otevřenou náručí a v návalu radosti jí prozradí, že zamýšlenou novou svatbu pouze předstíral. Oba potom společně s ostatními postavami vzdají hold císařovně Alžbětě Kristině a jejímu jménu v závěrečné licenci.

Námětově zapadá *Giunone placata* zcela do řady ostatních děl vytvořených k jmeninám Alžběty Kristiny v letech 1714–1739. Téměř v každém z nich je ústřední postavou bohyně či jiná vznešená ženská hrdinka oplývající krásou a ctností. Více či méně je v těchto ženách zobrazena samotná Alžběta Kristina, její krása a její ctnosti. Dvojnásob to platí pro postavu bohyně Juno, která jakožto manželka nejvyššího vládce představuje pro císařovnu jakýsi nejvyšší vzor – stejně jako Jupiter pro císaře. V *Giunone placata* vystupuje do popředí děje intimní vztah této nejvznešenější božské manželské dvojice a hromovládny Jupiter zde vystupuje paradoxně v pozici zamilovaného manžela, jenž sice vládne celému světu, ale srdci své ženy poručit nedokáže. Rozhovory hlavních postav se proto točí hlavně kolem lásky a věrnosti, ale též kolem žárlivosti, pýchy a v neposlední řadě také krásy. Jde přece jen o dílo vytvořené pro ženu. Zda a do jaké míry se děj inspiruje skutečným soukromým životem císařského páru zůstává tajemstvím. Některá místa mají tendenci svádět k různým výkladům. (Není snad zmínka o Junonině pobytu u Kanatského pramene narážkou na léčebné kúry Alžběty Kristiny v Karlových Varech?) V každém případě zde vystupuje na povrch jasná paralela mezi Juno a Alžbětou Kristinou. Nakonec je to samotná bohyně, která si v licenci bere císařovnu za vzor ve ctnostech a pokoří se před její krásou a vznešeností.

Po formální stránce se u *Giunone placata* jedná nejspíše o přechodný typ mezi běžnou tří- či pětiaktovou barokní operou a holdovací serenatou, spíše se však kloní k serenatě. Dílo uvádí třívětá italská sinfonie, po ní následuje řada třinácti árií, jež je přibližně v první třetině přerušena dvěma po sobě následujícími výstupy sborů bohů a vánek. Závěr tvoří sborová licenze. Schéma díla s dělicím sborovým výstupem tedy více odpovídá serenatě, stejně jako použití sborové složky jako takové. Pro „klasickou“ barokní operu naopak hovoří způsob rozložení i počet árií na jednu postavu (Juno zpívá celkem šest árií, Venuše a Jupiter čtyři a Merkur pouze tři árie). Dílo však není rozděleno do jednotlivých jednání a scén, jak by se dalo očekávat v opeře, a stejně tak se při původním provedení nepočítalo s výměnou scény. Také dějová stránka se zdá být přizpůsobena formálnímu rozvržení díla na dvě části. V první části se o hlavní hrdince Junoně pouze mluví. Ona sama vystoupí na scénu teprve v části druhé, poté, co sbor bohů i sbor vánek ohlásí její příchod (Jupiter se mezitím stáhne do pozadí a pozoruje manželku z bezpečného úkrytu). Kromě árií a sborů obsahuje dílo také jeden duet, který autoři zařadili téměř na samotný závěr, ještě před šťastné rozuzlení. Nezpívá jej však ústřední pár, jak by se dalo očekávat, nýbrž Juno s Venuší.

Z hudebního hlediska odpovídá dílo zavedené dobové kompoziční praxi u císařského dvora ve 20. letech 18. století. Úvodní italská sinfonie má tradiční třívěté schéma. Árie, duet i sbory jsou psány výlučně v da capo formě a střídají se pravidelně s recitativy secco. Většina árií i sborových výstupů je psána čistě homofonně, pomíneme-li některé náznaky imitačního pohybu hlasů v ritornelech. Celkově působí dílo velmi odlehčeně a nenáročně, jakoby již anticipovalo nastupující galantní styl – což není ani tak překvapivé vzhledem k době, kdy vzniklo, jako spíše vzhledem k jeho autorovi. Je až těžké uvěřit, že tuto serenatu napsal skladatel, považovaný již ve své době za velmi konzervativního, jenž navíc v témž roce vytvořil své stěžejní teoretické dílo, učebnici kontrapunktu *Gradus ad Parnassum*. Přesto se pečlivý kontrapunktik Fux zcela nezapře ani zde. Polyfonní sazba hlasů vystupuje na povrch v druhé větě úvodní sinfonie, v duetu Junony a Venuše, a z poslední árie Merkura „*Arde, tacer nol so*“ vytvořil skladatel dokonce pětihlasý madrigal. Tuto jedinou přísně polyfonní árii lze označit za nejzajímavější číslo celého díla. Merkur se v ní obrací k Junoně, zpívá o Jovově lásce, avšak zamlčí, že tento cit platí právě jí. Tuto skutečnost prozradí jen jakoby mimochodem, aby to Juno neslyšela. Jovovo rozpoložení popisuje slovy: „Plane, to nemohu smlčet, chřadne láskou (nechci ti říci, že pro tebe) pro dvě půvabné oči. Jeho hrud' nikdy nehořela tolika plameny a takovým žárem (a ten oheň pochází od tebe).“¹⁾ Tato výpověď je vložena do důmyslné spleti pěti hlasů (dvoje housle, viola, basso continuo a Merkur – bas), které se navzájem imitují, proplétají, a podtrhují tak nejasnost a dvojznačnost celého sdělení. Juno tak zásluhou vychytralého Merkura nabude dojmu, že se Jupiter skutečně zamiloval do jiné.

Fuxovu zběhlost ve „starém“ kontrapunktickém stylu prozrazují také pečlivě propracované party doprovázejících středních hlasů v áriích, což u jeho vídeňských kolegů zdaleka nebylo pravidlem. Také instrumentačně nevybočuje dílo nikterak ze zavedeného dobového úzu. Většinu árií doprovází dva hlasy houslí, zdvojené hoboji, případně housle unisono, dále viola a nástroje bassa continua. Vítaným zpestřením je proto užití méně obvyklých sólových nástrojů ve dvou áriích, psalteria a chalumeau, které se u vídeňského dvora těšily velké oblibě.

Původní premiéra *Giunone placata* se nejspíše odehrála v prostorách císařského sídla Hofburgu, na menším improvizovaném jevišti v císařských apartmá. A jak bylo zvykem, shlédla oslavenkyně představení s rodinou a pozvanými hosty po slavnostní večeři. Po premiéře nebyla opera již reprízována, stejně jako mnoho podobných děl příležitostného charakteru.

Z dobového opisu partitury jsou známa jména zpěváků, účinkujících roku 1725 při původním a do letošního roku

též jediném provedení díla. V titulní roli bohyně Juno se představila mezzosopranistka Faustina Bordoni (1695–1781), jedna z nejslavnějších primadon, která si svým hlasem podmaňovala všechna významná evropská operní jeviště. Několik let po uvedení této opery se provdala za operního skladatele Johanna Adolpha Hasseho. Jako jediná ze sólistů nebyla trvale angažována u císařského dvora. Jejím partnerem v roli Jova byl kastrát, altista Gaetano Orsini (1677–1750), taktéž umělec evropského věhlasu. Role intrikánky a kokety Venuše se zhostila přední vídeňská sopranistka Regina Schoonians (1677–1759), které bylo v té době již 48 let. Posla bohů Merkura ztvárnil basista Christoph Praun (1696–1771), zpěvák výjimečných kvalit a také výjimečného hlasového rozsahu. Do ostatních rolí ve vokálních ansámblech byly obsazeni s největší pravděpodobností dvorní scholárové. O tanečních výstupech v rámci serenaty se nedochovaly žádné zprávy, jejich existence je však velmi pravděpodobná vzhledem k vysokému počtu čísel v tanečním rytmu (třetí věta úvodní sinfonie, nejméně polovina árií, duet, závěrečný sbor).

Obnovená premiéra Fuxovy serenaty *Giunone placata* se po necelých 280 letech konala v prostorách barokního divadla, se vším, co k němu patří: měnicími se kulisami, jevištními propadly, hromy a blesky i létacími stroji. Na jevišti opět ožily postavy čtyř olympských bohů. Ústřední božský pár ztvárnily mezzosopranistky Pavla Jančová (Juno) a Martina Kučerová (Jupiter), jako intrikánka Venuše se představila sopranistka Jana Malcová-Jedličková a roli lstivého našeptávače Merkura si vychutnal barytonista Zdeněk Kapl. Jednotliví aktéři byli z hlediště rozpoznatelní především svými atributy. Jupiter třímal v ruce svůj svazek blesků, Merkur v okřídlených botách svou hůl obtočenou hady a Junoně se ve vlasech vyjímala paví pera. Na scéně nechyběly ani sbory bohů a vánek. Do představení byly vloženy také taneční výstupy, v nichž se jako alegorické postavy (Vzdor, Nevěra, Amor, Svornost a Věrnost) představili členové tanečního souboru Hartig pod vedením Heleny Kazárové. Dole v orchestřišti zasedli ke svým voskovými svíčkami osvětleným pultům Hofmusici – dvorní hudebníci – v bílých parukách a livrejích. Řízení celého představení se ujala režisérka Zuzana Vrbová. Publikum mělo k dispozici celý text libreta jak v italském originálu, tak v českém (případně anglickém) překladu, který obstaral kapelník Ondřej Macek. K libretu byl připojen průvodní text Jany Spáčilové, pojednávající blíže o obsahu díla i dobových okolnostech jeho vzniku.

Alespoň část odborné i laické veřejnosti měla v Českém Krumlově jedinečnou příležitost poznat blíže jedno z málo známých děl z okruhu vídeňského baroka a zároveň si učinit představu o autentické podobě barokního divadla a úskalích novodobé provozovací praxe. Jistě to nebyla příležitost poslední.

1) český překlad Ondřej Macek